

MAURICI SERRAHIMA I L'ASSAIG

Jordi MALÉ
Universitat de Lleida

Quan repassem el conjunt de l'obra de Maurici Serrahima, comprovem que va ser un escriptor d'una més que considerable producció. Per una banda, va escriure i publicar novel·les i contes —que és la part menys reconeguda de la seva obra. Per una altra, les memòries i els interessantíssims dietaris mitjançant els quals es pot reconstruir bona part de la vida cultural catalana després de la Guerra Civil. I, a més, textos d'explicació i confessió del seu cristianisme (*El fet de creure*) i, també, de la catalanitat (*Realitat de Catalunya*, llibre de resposta a un altre de Julián Marías, i *Mentrestant*, escrit el 1944 però no publicat fins setanta anys després). I caldria afegir-hi, a banda de diversos epistolaris, les seves biografies i semblances d'escriptors i intel·lectuals: la de Joan Maragall, la del seu mestre Josep M. Capdevila i les més breus recollides a *Coneixences*.

Malgrat que, tant aquests retrats i biografies com, especialment, dues de les obres abans esmentades, *El fet de creure* i *Realitat de Catalunya*, se'ls qualifica d'assaigs, sobretot s'acostuma a incloure dins aquesta etiqueta de gènere les obres de Serrahima en què parla de literatura, això és: *Dotze mestres* (dedicada a prosistes catalans), *Marcel Proust*, *Sobre llegir i escriure*, *La crisi de la ficció* i la primera de totes en l'ordre cronològic, que duu precisament el títol d'*Assaigs sobre novel·la*; i encara podria afegir-s'hi el volumet *La novel·la anglesa*, publicat amb el pseudònim Ramon Setantí, i el volum *La novel·la històrica en la literatura catalana*, elaborat en col·laboració amb Maria Teresa Boada (sobre aquestes obres, vegeu Malé 2007).

La pregunta que caldria fer-se, tanmateix, és fins a quin punt són pròpiament assaigs totes aquestes obres, que indubtablement pertanyen a l'àmbit de la teoria i la crítica literàries en tant que algunes s'ocupen del fenomen literari (i artístic) en si i altres, de textos d'escriptors. Dit altrament: es pot considerar la teoria i la crítica literàries, o més ben dit, un cert tipus de teoria i de crítica literàries, una forma d'assaig? Les fronteres entre aquestes modalitats d'escriptura no sempre s'han vist d'una manera clara. Per posar un cas: a la primera edició de les obres completes de Carles Riba, un dels principals crítics que ha donat aquest país, els seus articles van ser aplegats dins un volum sota la denominació d'«Assaigs crítics», i a la «Nota a l'edició», el seu curador, Joan Lluís Marfany, qualificava de «llibres d'assaigs» els quatre aplecs d'articles publicats en vida per Riba, articles la quasi totalitat dels quals són inequívocament textos de crítica literària. A la segona edició de les obres completes, en canvi, a cura d'Enric Sullà, es va optar per supri-

mir el terme «assaigs» i es va deixar simplement l'etiqueta de «crítica» —amb més que bon criteri, a parer meu.

I, tanmateix, al pròleg al seu segon volum d'articles de crítica, *Els marges*, Riba apuntava que aquests textos representaven, per al seu autor, «una múltiple aventura d'assaig d'ell mateix», i que en ells el crític «s'assaja ell mateix a través d'una obra literària» d'un altre escriptor (Riba 1927: 7). Cal no confondre, però, els termes: quan Riba feia crítica literària (això és: quan analitzava i comentava obres i textos literaris), no és que pretengués escriure assaig, sinó que en el tipus de crítica que practicava prenia sempre com a referència la seva pròpia obra i la seva personalitat, de manera que els articles esdevenien, talment com ho eren els seus poemes, també una manera d'intentar explicar-se i conèixer-se, —d'assajar-se—, a si mateix. És per aquí que s'apropava al disseny de Montaigne expressat a la nota introductòria als seus *Essais*: «Ainsi, lecteur, je suis moy-mesmes la matière de mon livre» (Montaigne 1962: 9).

I què és el que assaja Serrahima a les seves obres crítiques: *Marcel Proust*, *Dotze mestres* i els anomenats, justament, *Assaigs sobre novel·la*? O a les obres teòriques: *Sobre llegir i escriure* i *La crisi de la ficció*? D'entrada, ell mateix qualifica aquests treballs, en alguns dels pròlegs, de «temptatives». I per aquí remet al sentit recte i originari del terme *assaig*, perquè, com exposava Joan Fuster al pròleg a *Causar-se d'esperar*, «l'essència de l'assaig és l'“assaig”: ser temptativa, intent, provatura» (Fuster 1965: 10).

Fuster també apuntava, d'altra banda, que l'assaig «es redueix al pur procés de buscar, d'esbrinar, de fer hipòtesis o de desfer-ne», i «es resigna a ser humaníssimament provisional: subjecte a contínua rectificació, contradient-se a estones, cautelós o atrevit, sempre conscient de la seva deficiència» (ídem). Aquest mateix esperit és el que Serrahima apuntava que l'havia guiat en elaborar els textos del seu primer llibre, *Assaigs sobre novel·la*; i, així, escrivia al pròleg que els articles crítics que aleshores aplegava eren el resultat d'«anar rumiant sobre les coses de la literatura i de l'estètica encara que sigui una mica de lluny i per sobre» (Serrahima 1934: 6). Un esperit semblant al del volum dedicat als *Dotze mestres* de la prosa catalana, publicat quasi quaranta anys després, els textos del qual ell mateix considerava «uns simples comentaris externs o fins [...] com unes divagacions sobre l'obra d'uns quants autors» (Serrahima 1972: 8); una consideració aparentment equiparable a la que feia Fuster dels textos de *Causar-se d'esperar*, que qualificava de «proses divagatòries, de tímida especulació» (Fuster 1965: 9).

Serrahima feia, a més, una valoració semblant de la seva obra més teòrica, *La crisi de la ficció*, en la qual, confessava al pròleg, «veig la imprecisió del qui dona voltes entorn d'un tema, i una inseguretat en la recerca que més aviat em sembla característica de l'assaig» (Serrahima 1965: 8). De fet, un dels trets més representatius d'aquesta obra, i que lliga amb la caracterització que feia Fuster de l'assaig quan assenyalava que l'important no era el resultat sinó «el pur procés de buscar», és que no amaga, ans fa plenament patent, aquest «donar voltes» en la reflexió sobre el seu tema. Com quan, a mig volum, Serrahima afirma, havent arribat a algunes conclusions:

Em fa l'efecte que això que dic ara reforça moltes altres coses que he anat dient al llarg d'aquest llibre. Fins en algun moment havia pensat a canviar l'ordre d'exposició i a posar aquestes afirmacions en una mena de preàmbul. Si no ho he fet és perquè no pretenc d'es-

criure cap tractat, sinó només uns assaigs, sense pretensions de sistema, i perquè m'ha agradat que s'hi faci visible el camí que he anat seguint en l'examen del món immens i completíssim de l'Art (Serrahima 1965: 165-166).

Aquest contrast entre el que seria un tractat sistemàtic i el seu treball sobre la ficció, que Serrahima veu més a la banda de l'assaig, també l'estableix al ja esmentat text introductori de *La crisi de la ficció*. Però no pot evitar de reconèixer que, en alguns moments, la seva obra potser sí que ha pres «l'aire d'un tractat» (Serrahima 1965: 8). I és que, de fet, el que Serrahima hauria volgut fer, en aquest estudi, és, pròpiament, un *tractat* sobre el concepte artístic i literari de la ficció. Per això matisa, tot seguit, que tenia l'esperança, malgrat la imprecisió dins la qual a vegades es movia —i que és, val a dir, pròpia de l'assaig—, d'haver-hi posat «alguna cosa vàlida», a més de formular l'aspiració que «potser un dia o altre em serà possible de precisar més» (ídem). Si, tanmateix, no va reeixir a escriure un tractat pròpiament dit fou perquè no va arribar a bastir-se un corpus teòric sobre l'art i la literatura del tot complet i cohesionat, sobretot per la mescla de teòrics de disciplines diverses que va prendre com a referència (des del filòsof Merleau-Ponty fins al lingüista Saussure, passant per Maritain, Wellek i Warren, Bousoño, etc.), una barreja de referents que va llevar cohesió als seus raonaments.

D'altra banda, tot i les coincidències abans esmentades entre les consideracions de Fuster i de Serrahima respecte als textos respectius, és prou clar que el tipus d'escriptura de l'un i de l'altre, en les obres considerades poc o molt assaigs, és força diferent. Si es posen de costat dues de les seves obres assagístiques el títol d'una de les quals sembla el negatiu fotogràfic de l'altre: *La crisi de la ficció* de Serrahima i *El descrèdit de la realitat* de Fuster (publicada deu anys abans, el 1955), ja d'entrada s'observa una diferència evident: Serrahima no ha pogut prescindir d'indicar en notes a peu de pàgina les referències dels textos teòrics en què fonamenta les seves reflexions (les quals, això sí, són només seves), notes i referències del tot absents en l'assaig de Fuster (la qual cosa no vol dir que l'autor de Sueca no s'hagués documentat tant o més que el seu col·lega). A Serrahima, en darrer terme, el que li interessa és arribar a fer llum sobre diversos aspectes del concepte de què s'ocupa, i si per alguna cosa malda és perquè els raonaments que formula estiguin del tot fonamentats. Per això es veu obligat a plantejar-se el que ell anomena «qüestions prèvies» que aclareixin els casos i els termes sobre els quals basarà les seves reflexions; i d'aquí ve que retorni una i altra vegada sobre els temes que va elaborant, alentint la progressió del seu discurs, tot plegat amb un únic i fonamental objectiu: resultar intel·ligible. Quan llegim Fuster, en canvi, tenim la impressió d'un discurs que flueix com si s'hagués abandonat al corrent del pensament; un discurs que, amb tot, no perd mai coherència, fins si ha de rectificar o contradir-se, per la solidesa dels plantejaments que l'escriptor hi fa, fruit d'un ampli bagatge cultural i una fina intel·ligència, i per la presència més o menys implícita d'un «jo» que el cohesionava i en què es trasllueix la personalitat i la humanitat de l'autor.

I en el cas de les obres més de crítica literària d'ambdós autors? Fuster no va incloure les seves dins els volums de les obres completes que duen l'etiqueta d'*Assaigs*. I, tanmateix, en alguns casos és prou evident que, més enllà de la tasca purament crítica o erudita, moltes de les pàgines que dedicà a escriptors i obres tenen aquell segell personal, aquell «jo» implícit que adés opina adés divaga, i que les apropa al gènere assagístic.

S'esdevé igual en les obres crítiques de Serrahima? Als *Assaigs sobre novel·la* (1934: 8), defensava que una de les funcions de la crítica és la de valorar les obres (el crític «ha de gosar parlar de *bo* i de *dolent*»), la qual cosa implicava no defugir l'opinió personal. Anys després, a *Sobre llegir i escriure*, publicat a mitjan dècada dels seixanta, matisarà aquesta consideració del crític, fins a considerar la crítica com un art, no pas com una tècnica, que demana preparació i sensibilitat (Serrahima 1966: 215). Sigui com sigui, Serrahima no deixà mai de veure les obres que comentà des d'un cert prisma personal. Ja ho apuntava al seu primer llibre: «És evident que no es pot produir una cosa viva [en referència als creadors] si no es té un concepte de la vida, i que no se'n pot parlar [referint-se ara als crítics] sense examinar el concepte que de la vida té l'autor, i sense comparar-lo amb el propi. I que això darrer s'ha de fer d'una manera visible, perquè és la part més personal que el crític posa en la seva obra; no és degut parlar d'objectivitats en aquesta coses» (Serrahima 1934: 11).

Tot i que és força probable que, si hagués reprès aquesta declaració, l'hauria matisada, hi ha un aspecte que singularitza la crítica de Serrahima, especialment a la seva obra més reeixida, *Dotze mestres*: i és que, en els seus comentaris i judicis sobre obres i autors, s'hi trasllueix una determinada concepció de l'home i de la vida. Una concepció que podria concretar-se en la fórmula d'un terme mitjà d'humanitat, o el que ell en diu una «normalitat humana» (Serrahima 1972: 67), o també «el pla normal de la vida» (Serrahima 1934: 82). Si, com diu la fórmula de Protàgores (que Fuster va manllevar per titular una de les seves obres), «l'home és la mesura de totes les coses», aquest home que dona la mesura per a Serrahima és el de classe mitjana, l'home corrent, d'espirit treballador, que encarna

amb naturalitat i amb una certa grandesa, el nivell humà, amb un sentit inclòs en la idea de la igualtat fonamental de tots els homes en la dignitat d'homes, i en la constatació que la dignitat esdevé més pura en aquells que els cal enfrontar-se cada dia amb els problemes quotidians (Serrahima 1972: 85).

Aquest terme mitjà d'humanitat dona la mesura tant del mateix Serrahima com del conjunt de la seva producció literària, amb aquell seu to inconfusible que cerca, abans que res, no tant la complicitat com la comunió amb el lector, i que, defugint sempre el dogmatisme, aspira constantment a fer-se accessible, a fer-se entendre, a parlar des d'un nivell plenament i purament humà.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- D. A. (2007): *Centenari Maurici Serrahima (1902-2002)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Institució de les Lletres Catalanes.
- FUSTER, Joan (1965): *Causar-se d'esperar*. Barcelona: Editorial A. C.

- MALÉ, Jordi (2007): «Serrahima, crític i teòric de la literatura», dins D. A.: *Centenari Maurici Serrahima (1902-2002)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Institució de les Lletres Catalanes, p. 55-65.
- MONTAIGNE, Michel de (1962): *Œuvres complètes*, a cura d'Albert Thibaudet i Maurice Rat. Paris: Gallimard.
- RIBA, Carles (1927): *Els marges*. Barcelona: Publicacions de «La Revista».
- SERRAHIMA, Maurici (1934): *Assaigs sobre novel·la*. Barcelona: Publicacions de «La Revista».
- SERRAHIMA, Maurici (1965): *La crisi de la ficció. Quatre assaigs sobre la ficció en les arts*. Barcelona: Destino.
- SERRAHIMA, Maurici (1966): *Sobre llegir i escriure*. Barcelona: Selecta.
- SERRAHIMA, Maurici (1972): *Dotze mestres*. Barcelona: Destino.